

Läinud aastakümme osutus Tallinna ajaloo uurimise alal iseäranis viljakaks. Nõukogude Eestis tähistavad vastava huvi kasvu esmajoones esimene marksistlik Tallinna ajalugu,<sup>1</sup> mis on saanud positiivse hinnangu osaliseks nii kodu- kui ka välismaal, esimesed kodumaised väitekirjad Tallinna ajaloo (R. Pullat, K. Kaplinski), triloogia Tallinna meditsiini ajaloo (H. Gustavson), rida kunsti- ja arhitektuuriajalugu käsitlevaid töid (H. Üprus, M. Lumiste, R. Kangroop, R. Zobel). Jääb loota, et see suund süveneks ja laieneks.

Välismaal on Tallinna vanema ajaloo tegelemine peaaegu monopoolselt koondunud Saksa Föderatiivsesse Vabariiki, kus see temaatika moodustab osa traditsioonilisest Baltikumi ajaloo uurimisest, mahtudes omakorda ulatuslikku ja mitmepalgelisse Ida-Euroopa uurimuste ringi.<sup>2</sup>

Tallinna ajaloo uurimise traditsioonile Saksa FV-s pani sõjajärgsel perioodil kahtlemata aluse Paul Johansen (1901—1965), kes aastail 1934—1939 oli Tallinna linnaarhiivar. Eelduseks Tallinna ajaloo tegelemisele sai aga suure osa endise Tallinna Linnaarhiivi materjalide paiknemine Lääne-Saksamaal (kuni 1978 Göttingenis *Staatliches Archivlager*'is, nüüd Koblenzis *Bundesarchiv*'is), kuhu need deporteeriti sõja ajal (see asjaolu on äärmiselt takistanud meie linnaajaloolaste uurimistööd). Lisaks neile materjalidele on saksa uurijad kasutanud ka teiste maade arhiivides, ennekõike Rootsi Riigiarhiivis asuvaid Tallinna ajaloo seisukohalt olulisi allikaid.

Tallinna ajaloo monograafiate seeria 1970. aastail juhatas sisse P. Johanseni ja H. v. zur Mühleni mahukas ning idee- ja faktirikas uurimus etnilistest vahekordadest keskaegses ja varauusaegses Tallinnas,<sup>3</sup> mida tinglikult võiks lugeda teatud vahekokkuvõtteks Saksa FV-s Tallinna keskaja uurimise vallas tehtavale tööle. Noorema põlvkonna ajaloolaste hulgas on huvi keskendunud Tallinna uusaega. Alljärgnevas ongi vaadeldud nelja mahukat monograafiat, mis pole meil senini lähemat tutvustamist leidnud: J. D. v. Pezoldi,<sup>4</sup> S. Hartmanni,<sup>5</sup> G. Etzoldi<sup>6</sup> ja O.-H. Eliase<sup>7</sup> uurimusi.

Johann Dietrich von Pezoldi dissertatsioon «Tallinn 1670—1687. Magistraat, gildid ja Rootsi linnaülemvõim» ilmus Böhlau kirjastuse väljaandel 1975. aastal. Keskse küsimusteringina on autor vaatluse alla võtnud linna sisevõitlused, mis eriti silmatorkavalt puhkesid 1670. aastal ja vaibusid 1687. aastal, kui Karl XI nimetas ametisse justiitsbürgermeistri. Et see problemaatika on seni jäänud peaaegu likult üldkäsitluste raamesse, siis on konkreetsele arhiivmaterjalile tugineva monograafia ilmumine seda tähelepanuväärsem.

Töö esimeses osas — «Linn» (lk. 8—66) — peatub autor lühidalt Tallinna ajalool, selle elanikkonnal, kodanike õigustel, magistraadil, gildidel ja Mustpeade vennaskonnal, andes sellega lugejale võimaluse paremini mõista uurimuse põhiprobleeme. Tallinn oma 8000—9000 elanikuga oli 1680-ndail aastail teiste suuremate

<sup>1</sup> Tallinna ajalugu 1860-ndate aastateni. Koost. R. Pullat. Tallinn, 1976; Tallinna ajalugu XIX sajandi 60-ndate aastate algusest 1965. aastani. Koost. R. Pullat. Tallinn, 1969.

<sup>2</sup> Vrd. Osteuropaforschung in der Bundesrepublik Deutschland. — Osteuropa. Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens. 1980, Nr. 8/9.

<sup>3</sup> Johansen, P., Mühlen, H. v. z. Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval. — Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart. Bd. 15. Köln/Wien, 1973; Ariste, P. Tähelepanvav teos Tallinna eestlastest XIV—XVI sajandil. — Keel ja Kirjandus, 1974, nr. 8, lk. 504—508.

<sup>4</sup> Pezold, J. D. v. Reval 1670—1687. Rat, Gilden und schwedische Stadtherrschaft. — Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte. Neue Folge. Bd. 21. Köln/Wien, 1975.

<sup>5</sup> Hartmann, S. Reval im Nordischen Krieg. — Quellen und Studien zur baltischen Geschichte. Bd. 1. Bonn-Godesberg, 1973.

<sup>6</sup> Etzold, G. Seehandel und Kaufleute in Reval nach dem Frieden von Nystad bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts. — Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas. Nr. 99. Marburg/Lahn, 1975.

<sup>7</sup> Elias, O.-H. Reval der Reformpolitik Katharinas II. Die Stathalterschaft 1783—1796. — Quellen und Studien zur Baltischen Geschichte. Bd. 3. Bonn—Bad-Godesberg, 1978.



Läänemere-äärsete linnade seas üks väiksemaid (näiteks Danzigis elas sel ajal 53 000 ja Lüubekis 27 000 inimest). Ometi oli Tallinn säilitanud sellise iseseisvuse, mida polnud enam ühelgi teisel Rootsi võimu all oleval linnal. Kui teistes linnades kontrollis linnaorganite tegevust kuningas esindaja (näit. Riias linnusekrahv, Narvas justiitsbürgermeister), siis Tallinnas ei olnud ühelgi keskvõimu esindajal õigust osaleda rae koosolekutel. J. D. v. Pezoldi arvates olid sellise suhteliselt autonoomse seisundi säilimise põhjuseks nii Karl IX kui ka Gustav II Adolfi poolt peetavad sõjad, mis takistasid sihikindlat poliitikat Tallinna ja Eestimaa rüütelkonna suhtes (lk. 51). Vahetu sissejuhatava osana põhikäsitlele võib vaadelda ülevaadet linna finantsidest, nende valitsemisest, rae ja kodanikkonna, linna ja keskvõimu vahelistest suhetest.

Keskne ja mahukaim on uurimuse teine osa — «Magistraat, gildid ja Rootsi linnaülemvõim 1670—1687» (lk. 67—364). Eelkõige leiavad siin käsitlemist linna sisevõitluste kaks külge: Suurgildi ja magistraadi ning mõlema nimetatud ja Väikegildi vaheline võitlus.

Suurgildi ja rae konflikti tagamaa moodustas kaupmeeste ammune soov laiendada linnas oma õigusi, seda eriti linna finantside valitsemisel. Nagu selgub Suurgildi poolt raele 1670. aasta septembris esitatud 43 punktist koosnevast petitioonist, oli tüli puhkemise konkreetseks põhjuseks kahe õigustealasest raeliikme — bürgermeistri ja sündikuse Heinrich von Tunderfeldi ning tema näalu Heinrich Fonni (alates 1675. aastast aadeldatuna von Rosencron) liigselt suur võimupositsioon ja selle kuritarvitamine. Sisuliselt oli see, nagu märgib ka von Pezold, rae ja Suurgildi vahelise võitluse personaliseerimine (lk. 83). Pärast von Tunderfeldi surma sai bürgermeistriks ja sündikuseks von Rosencron, kes säilitas endise võimu. Autori arvates sai see võimalikuks tänu

von Rosencroni isiklikele omadustele, aga ka tema käes olevate ametite rohkusele (seetõttu oli tal väga hea ülevaade pea kõigist linna elualadest), sugulaslikule toetusele magistraadis, õiguskorraldus- teadlikkustamisele. Arvestamata ei saa jätta ka linna autonoomset seisundit, mis välistas keskvõimude kontrolli rae liikmete tegevuse üle (lk. 366).

Mõlemad võitlevad pooled püüdsid leida toetust kuningalt ning saatsid korduvalt saadikuid Karl XI juurde. Lõpuks pöördus seni von Rosencroni egiidi all tegutsenud raad ta enda vastu, mõistes ta 1682. aastal süüdi võimu kuritarvitamises ja raeprotokollide võltsimises. Ometi saavutas von Rosencron järgmisel aastal Stokholmis enda õigeksmõistmise. 1687. aastal nimetas Karl XI ta Tallinna justiitsbürgermeistriks. Sellega oli küll linna senine autonoomne seisund minetatud, kuid justiitsbürgermeistri ameti sisseseadmisega stabiliseerus olukord märgatavalt.

Teine keskne küsimustering on Väikegildi võitlus rae ja Suurgildi vastu, mida võib käsitada kui patriitside ja pleebsi vahelist võitlust. Käsitööliste rahutusi oli toimunud ka mõni aasta varem,<sup>8</sup> see näib osutavat erinevate sotsiaalsete kihtide vahel valitsenud pingete kestusele. 1670. aasta oktoobris esitas Väikegild oma nõudmised 14 punktist koosneva petitsoonina. Peamised nõudmised olid sisuliselt Suurgildi avamine kõigile kaubandusega tegelevaile kodanikele, sadamast laevadelt ostetavate kaupade nomenklatuuri laiendamine, käsitööliste osa suurendamine linna finantside kontrollimisel jms. Väikegildi nõudmiste lõplik eesmärk oli autori arvates soov saavutada nii poliitiline kui ka õiguslik võrdsus kaupmeeskonnaga (lk. 175). Selle võitluse käigus ühendati Kanuti gildiga Oleviste gild (1675), mille liikmeskonna moodustasid enamasti kodanikkonda mittekuuluvad eestlased (*Undeutsche*). Kuid Kanuti gildi liikmeks võeti 1676. aastal vaid kaheksa endist Oleviste gildis tegutsenud meistrit. Praktiliselt eksisteeris Oleviste gild seega edasi, omamata küll enam mingeid poliitilisi õigusi.<sup>9</sup>

Kui Suurgildi nõudmised, eelkõige linna rahaasjade valitsemise osas, leidsid keskvõimult toetust, siis Väikegildi peanõudmisi, mis riivasid kaupmeeste huve ja

<sup>8</sup> Vt. Soom, A. Die Unruhen unter den Zunfthandwerkern Revels im Jahre 1661. — *Annales Societatis Estonicae in Svecia* V. Stockholm, 1970, lk. 85—99.

<sup>9</sup> Oleviste gildi statuut taastati uuesti 1681. aastal, kuid ruineerituna ei suutnud gild enam jalgu alla saada ning likvideeriti lõplikult 1697. aastal.



jäid mõneti jalgu ka kroonu merkantilistlikule majanduspoliitikale, ei arvestatud.

J. D. v. Pezoldi uurimus tugineb väga rikkalikule allikmaterjalile, mida autor on asjalikult interpreteerinud. Töö väärtust tõstab seegi, et lisatud on rohkesti võrdlusmaterjali.

\*

Stefan Hartmanni dissertatsioon «Tallinn Põhjasõja ajal» käsitleb, nagu teisedki siin vaadeldavad uurimused, suhteliselt lühikest ja murrangulist perioodi linna ajaloos. Autor on seadnud endale eesmärgiks anda Põhjasõja-aegsest Tallinnast ja selle elanikkonnast võimalikult terviklik pilt (lk. IX), mistõttu vaatluse alla on võetud linna elu mitmed tahud — rahvastik, linnamajandus, eraldi veel kaubandus, kultuurielu jne.

I peatükis — «Väliste sündmuste kulgu Tallinnas Põhjasõja ajal» (lk. 4—21) — peatub autor lühidalt Tallinna varasemal ajalool ning jõuab järeldusele, et sõja puhkemine tuli tallinlastele teatud määral üllatusena (lk. 4). Tallinna kapitulatsiooniakt, millega taastati linna privileegid, sealhulgas likvideeriti ka 1687. aastal sisse seatud justiitsbürgermeisteri amet, meenutab pigem võidukat rahulepingut kui alistumiskokkulepet. Selline Vene võimude leebus oli autori arvates tingitud soovist võita linna kodanikkond enda poole (lk. 13, 154).

Uurimuse keskne osa on II peatükk — «Linna sisemine areng: selle olukord ja korraldus Põhjasõja ajal» (lk. 22—153). Siin vaatleb autor esmalt lühidalt Tallinna asendit, suurust ja elanikkonda ning peatub seejärel Tallinnal kui kindlusel. Tuginedes muu hulgas R. Kenkmaa ja G. Vilbaste eestikeelsele tööle,<sup>10</sup> lisab autor seni esitatule uut faktilist materjali. Üldse on kogu uurimus andmeid tihedalt täis. Kuid oluliste kõrval on ka palju ebaolulisi fakte, mis mitte alati pole vajalikul määral autoripoolset interpreteerimist leidnud ega ole seega ka tööle kasu tulnud.

Linnavalitsusorganeid käsitledes näitab autor, et teatud puhkudel oli Toompeal asuval kindralkuberneril linna elu üle märksa suurem võim kui magistraadil (näit. kontributsioonide määramisel). Autor peatub ka Suurgildil, Kanuti gildil ja Mustpeade vennaskonnal,

Uks huvitavamaid, aga mõnes mõttes ka vastuväiteid tekitav on elanikkonnale pühendatud alapeatükk. Siin on antud ülevaade elanikkonna arvust enne ja pärast katku,<sup>11</sup> Tallinna sanitaarolukorrast, võitlusest nälja ja viletsuse vastu. Autor jõuab järeldusele, et Tallinna kodaniku sotsiaalne seisund ei sõltunud tema etnilisest kuuluvusest, vaid elukutsest ja perekondlikest võimalustest (lk. 77). Selle väitega ei tahaks siiski nõustuda. Üldiselt on aktsepteeritud tees, et 14. sajandi keskel hakkasid rahvussuhted Tallinnas teravnema.<sup>12</sup> 16. sajandi esimesel poolel muutusid need veelgi keerulisemaks<sup>13</sup> ning 17. sajandil oli jõutud sinnamaale, et praktiliselt polnud mittesakslastel võimalik astuda kodanikkonda ja seega ka linlaste jõukamasse sotsiaalsesse kihti.

Järgnevalt vaatleb autor linna majanduselu Põhjasõja ajal ja nendib nii ülemere- kui ka sisekaubanduses tagasiminekut. Miinimumkäibesse jõudis väliskaubandus sõja esimese kümnendi lõpul, kuid 17. sajandi lõpu mahtu ei saavutanud Tallinna kaubandus aastaid pärast Põhjasõda (lk. 98). Põhjüstena on nimetatud eelkõige sõja sünnitatud takistusi, kuid ka kaubandusgeograafilisi muutusi. Kaubanduse allakäigus näeb autor kogu Tallinna majanduselu tagasimineku tähtsaimat põhjust (lk. 155).

Linna rahaasjadel peatudes märgib autor, et korraliste väljaminekute kõrval olid linnale ja selle kodanikele eriti koor-

<sup>10</sup> Kenkmaa, R., Vilbaste, G. Tallinna bastionid ja haljasalad. Tallinn, 1965.

<sup>11</sup> Siinkohal tuleks nimetada pärast S. Hartmanni monograafiat ilmunud U. Mereste ja R. Pullati artiklit, milles on esmakordselt linnaajaloo historiograafias uudsel meetodil kasutatud kirikumeetrikat (Mereste, U., Pullat, R. Tallinna elanikkonna kujunemisest 18. sajandil ja aegride rekonstrueerimisest ajaloolises demograafias (meetrikaraamatute andmeil). — ENSV TA Toim. Ohisk., 1979, k. 28, nr. 4, lk. 285—305).

<sup>12</sup> Niitemaa, V. Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter. — Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia. Sarja B, nide 64. Helsinki, 1949, lk. 56 jj.

<sup>13</sup> Vt. lähemalt Margus, A. Rahvus- ja sotsiaalvahekordade teravnemine Tallinnas XVI sajandi esimesel poolel. — Vana Tallinn IV. Tallinn, 1938, lk. 83—104.



mavad Rootsi võimude poolt pealepandud kontributsioonid. Peale selle võeti ajavahemikus 1700—1710 Tallinna kodanikkonnalt 17 korral erakorralisi maksu (lk. 132). Alates 1710. aastast, s. o. Vene riigi alla minekust saadik, enam kontributsioone ei võetud ja erakorralist maksu tasuti vaid kord (rae saadikute saatmiseks Peterburi). Niihästi raskete kontributsioonide kui ka erakorraliste maksude sissenõudmise lõpetamine, aga ka linna varasemate õiguste kinnitamine kapitulatsiooniaktiga annab autorile alust arvata, et Tallinna kodanikkond võis 1710. aastal toimunud võimuvahetusega rahul olla.

Töö lõpul on vaadeldud Tallinna Põhjasõja-aegset kultuurielu: kiriku- ja kooliolusid ning linlaste tavaid ja kombeid.

S. Hartmanni uurimus kujutab endast olulist lisa Tallinna ajalugu käsitlevasse kirjandusse. Autori lähenemisviis — vaadelda teatud ajalõigus kõiki olulisemaid linna eluvaldkondi — võimaldanuks ilmselt veelgi huvitavamaid tulemusi, kui näiteks linna rahvastikku, majandus- ja kultuurielu oleks käsitletud seostatumalt. Kuid sellisenagi sisaldab uurimus palju faktimaterjali, mis pakub huvi mitte ainult linnaajaloolastele, vaid ka teistele 17.—18. sajandi ajaloo tegelevatele uurijatele.

\*

J. G. Herderi Instituudi väljaandel 1975. aastal ilmunud Gottfried Etzoldi uurimus «Tallinna merekaubandus ja kaupmehed Uusikaupunki rahust kuni 18. sajandi keskpaigani» on pühendatud väga olulisele küljele linna elus. Tallinn kui üks tähtsamaid lääne-ida transiitkaubanduse keskusi on leidnud tähelepanuvat käsitlemist eelkõige varasemate sajandite osas (G. Mickwitz, V. Niitemaa, A. Soom, H. Piirimäe jt.). 18. sajand suures osas alles ootab uurijaid, mistõttu Etzoldi töö peaks pakuma rohket huvi.

Sissejuhatuses seab autor endale ülesande anda Tallinna kaubandusest suhteliselt lühikesel ajalõigul (u. 30 aastat) ja üleeuroopalistesse seostesse põimitult võimalikult detailirikas ülevaade.

I peatükis — «Tallinna kaubanduse õiguslikud eeldused» (lk. 11—83) — võtab autor esmalt vaatluse alla 1710. aasta kapitulatsiooni sotsiaal-poliitilised ja majanduslikud küljed. Käsitledes Tallinna kaubandusõigust (*Handelsrecht*) enne ja pärast Uusikaupunki rahu, peatub ta selles võimuvahetusega kaasnenud muutustel. On üldiselt teada, et Tallinna kaubanduses toimus 18. sajandil 17. sajandiga võrreldes märgatav tagasimineku. Selle põhjustest tõstab autor esile üldiselt levinud seisukoha kaubandusgeograafilistest muutustest, mis tõid Lääne-Euroopa kaubandusfirmadele esiplaanile Peterburi kui märksa soodsamate tegutsemisvõimalustega sihtkohta (lk. 43).<sup>14</sup>

I peatüki viimases alapeatükis — «Tallinna tagamaa ja transiit Venemaale» — näib autor samastavat Tallinna tagamaad Eesti- ja Liivimaa ning Venemaa vahelise tollipiiriga (lk. 74—78). Tegelikult pole see nii lihtsalt määratav, sest tagamaa ulatuvus aegade jooksul muutus. Kui 17. sajandi Eesti linnade tagamaade ligilähedase piiriltuse andis omal ajal O. Liiv,<sup>15</sup> siis 18. sajandi osas (ilmselt toimusid siis teatud nihked) vajab see alles uurimist.

Töö tuumaks, kui kasutada autori väljendit (lk. 5), on II peatükk — «Merekaubandus» (lk. 84—140). Siin on antud rikkalikule allikmaterjalile toetuv statistiline ülevaade eksporditud ja imporditud kaupadest. Nagu varem, olid ka nüüd kõige tähtsamad sisseveokaubad sool ja tekstiilikaubad, kuna väljaveos domineerisid vili, lina ja kanep. Peatüki kõige huvitavam osa on kahtlemata sisse- ja väljaveo võrdlus, nimelt moodustas eksport vaid ühe kolmandiku impordist. Sellise negatiivse kaubandusbilansi vastandab autor A. Soomi poolt esitatud 17. sajandi positiivsele kaubandusbilansile. Muutuse põhjustena märgib ta negatiivset maksebilanssi, mis omakorda johtus Tallinna majandusele pärssivalt mõjunud Vene vägede varustamise kohustusest Eestimaal (lk. 120, 137). Tundub siiski, et negatiivse bilansi fooniks on laiaulatuslikumad kaubandusgeo-

<sup>14</sup> Vt. Eesti majandusajalugu I. Toimet. H. Sepp, O. Liiv, J. Vasar. Tartu, 1937, lk. 459 jj.

<sup>15</sup> Vt. Liiv, O. Die wirtschaftliche Lage des Estnischen Gebietes am Ausgang des 17. Jahrhunderts. — Opetatud Eesti Seltsi Toimetused XXVII. Tartu, 1935, lk. 195—197, kaart III.



graafilised ja majanduspoliitilised muutused, mis kajastusid mitte ainult Tallinna, vaid kogu ida-lääne kaubanduses tervikuna. Vaatamata oma esialgsele kavatsusele ei ole autor Tallinna kaubandust üle-euroopalise arengu seostesse põiminud, seetõttu tuleb töö suurimaks väärtuseks lugeda statistilise materjali rohkest ja detailrikkust.

III peatükis — «Laevasõit ja kaubandustehnika» (lk. 141—168) — peatub autor laevandust puudutavil küsimusil (mereliikluse statistika, veosed, laevasõiduhooajad jms.). Kaubandustehnika käsitlus tugineb eespool nimetatud A. Soomi uurimusele Tallinna 17. sajandi kaubanduse kohta.<sup>16</sup> Mingit sisulist muutust kaubandustehnikas ei ole täheldatud, on aga lisatud uusi fakte 18. sajandist.

IV peatükis — «Tallinna kaupmeeskond» (lk. 169—215) — vaadeldakse esmalt kaupmeeste väljaõpet ja kaubafirmade asutamist. Tallinna kaupmeeskond moodustas 18. sajandi esimesel poolel abielude kaudu suletud ringi (lk. 188). Kaubafirmadel on allikate nappuse tõttu peatunud suhteliselt lühidalt; nende tegevuse algus kuulub 18. sajandi esimesse poole. Käsitledes kaupmeeskonna sotsiaalset diferentseerumist, näitab autor, et firmade tekkega kaasnes ka väliskaubanduse (eelkõige impordi) kontsentreerumine nende kätte ja teatud kaupade sisseveo algav monopoliseerumine (lk. 198).

Kokkuvõtvalt võib ütelda, et G. Etzoldi uurimus annab olulist lisa nii Tallinna kui ka kogu Läänemere-kaubanduse ajaloole. Selle põhiväärtus, nagu eespool öeldud, seisneb rikkalikus statistilises andmestikis, mille kasutamist kergendavad rohkearvulised tabelid.

\*

Otto-Heinrich Eliase raamat «Tallinn Katarina II reformipoliitikas. Asehaldusaeg 1783—1796» on oma käsitluslaadilt ligilähedane eespool vaadeldud S. Hartmanni tööle: siingi võtab autor vaatluse alla linna elu eri valdkonnad (rahvastik, majandus, vaimuelu jn.), et seeläbi luua terviklik pilt asehaldusaegsest Tallinnast.

Sissejuhatuses on peatunud asehaldusaaja historiograafia. Kuni viimase ajani

valitsevad saksakeelses ajalookirjanduses omal ajal F. Bienemanni poolt esitatud tendentslikud seisukohad, mille kohaselt asehaldusaeg oli seadusetuse, sotsiaalse korratuse ja moraalse languse aeg (lk. 5). Autor on seadnud oma töö eesmärgiks leida uus vastus sellele vanale küsimusele. Olgu siinkohal öeldud, et Nõukogude Eesti ajalooteaduses on asehaldusaega hinnatud kui progressiivset, tootmise ja kaubanduse arengut soodustavat perioodi.<sup>17</sup>

I peatükki — «Tallinn enne asehaldusaega» (lk. 10—60) — võib mõneti pidada sissejuhatajaks töö põhiküsimuste käsitlusele. Vaadeldes linnas kehtinud kodanikuõigust, näitab autor, et kui keskajal oli üksikute eestlaste sotsiaalne tõus mõeldav ainult koos siirdumisega valitsevasse etnilisse gruppi, s. o. saksastumise, siis 18. sajandil takistas seda õiguslik barjäär (lk. 11). Elanikkonna sotsiaalset struktuuri käsitledes on autor eraldi vaatluse alla võtnud kaupmeeskonna, literaadid (s. o. akadeemiliselt haritud kodanikud), tsunftikäsitlised, nn. alamate ametite esindajad ja vabad töömehed, kuid peatub ka sotsiaalse hierarhia madalaimal astmel asunud teenijaskonnal, sealhulgas pärisorjadel.

Järgnevalt on vaadeldud linna majanduslikku olukorda, sealhulgas kaubandust, tollisüsteemi ja finantse. Peatüki lõpetavad ülevaated riigi ja linna sõjanduse korraldusest ning vaimuelust.

II peatükk — «Üleminekuperiood (1782—1786)» (lk. 68—115) — käsitleb uutele seadustele üleminekut. Esimeseks hoobiks linna senisele elukorraldusele oli 1782. aasta sügisel kehtestatud uus tollisüsteem, millega varem linna ja riigi vahel jagatud tollimajandus (ka tulude osas) läks tervikuna viimase kätte. Et erinevate huvidega grupeeringud püüdsid

<sup>16</sup> Vt. Soom, A. Der Handel Revels im siebzehnten Jahrhundert. — Marburger Ostforschungen 29. Wiesbaden, 1969.

<sup>17</sup> Vt. näit. К е н к м а а, R. Asehaldusajast Tallinnas. — Kodu-uurimise teateid 9. Tallinn, 1970, lk. 38—49; К а р м а, O. Linnade areng. — Rmt.: Eesti NSV ajalugu. 1. Toimet. A. Vassar. Tallinn, 1955, lk. 526—531; К а р м а, O. Развитие городов. — Rmt.: История Эстонской ССР. 1. Под ред. А. Вассара и Г. Наана. Таллин, 1961, lk. 657—663.



saavutada kompromissi vana ja uue vahel, hakkas uus seadustik kehtima alles 1783. aasta detsembris. Autor kirjeldab üksikasjaliselt uute ametiasutuste tegevust.

1783. aastal alustatud reformide teise faasi moodustas uue linnaseaduse kehtestamine 1785. aastal. Autor näitab, et kui Riias astus kogu kodanikkond ühiselt välja reformide vastu, kaitsesid Tallinnas nii magistraat kui ka gildid igaüks oma huve ja vastuseisu kohtasid vaid üksikud linna-seaduse sätted (lk. 107). Üldse iseloomustab autor asehalduseelset Tallinna kui sügavas stagnatsioonis viibivat linna, mis oli ära lõigatud Venemaa-kaubandusest, kus kehtisid igivanad seadused, valitses korrupsioon ning elanikkond oli jaotatud seisuslike barjääride, usu, rahvuse ja eelarvamuste põhjal kategooriatesse. Kõik need olevat tõsise haiguse sümptoomid, mida on võimalik diagnoosida kui surma (lk. 192).

III peatükis — «Asehaldusaeg (1787—1796)» (lk. 116—184) — leiavad käsitlemist samad teemad mis esimeses peatükis. Autor näitab, et uus tollisüsteem avardas siinsete kaupmeeste tegutsemisvõimalusi ka Venemaale. Viljaekspordi kasvu takistas aga üha suuremaid mõõtmeid omandav viinapõletamine. Importkaubanduses toimusid märkimisväärsed konjunktuurinihked (lk. 141). Tallinna peamisteks kaubanduspartneriteks olid Lüübek, Inglismaa ja Taani (manufaktuurkaubad, vein, koloniaalkaubad jm.). Sool ja puuvili tuli Portugalist, Hispaaniast ja Itaaliast, heeringas Rootsist.

Edasi on vaadeldud Vene-Rootsi sõja (1788—1790) mõju Tallinnale. Raskeks koormaks oli linnale umbes 10 000 sõjaväelase majutamise kohustus 1789/90. ja 1790/91. aasta sõjatalvel (lk. 163).

Kui 1796. aastal tuli võimule Paul I, siis kaotati ka asehalduksord. Varasema test käsitlustest erinevalt näitab autor, et kuigi paljus mindi tagasi reformide-eelse elukorralduse juurde, jättis asehalduisaeg linna arengusse tähendusriikka jälje. Varasemaga võrreldes oli linna taastatud autonoomia nüüd suuresti vaid väline (lk. 195).

Katariina II reforme hinnates leiab autor, et vähemalt osal neist, näiteks 1782. aastal kehtestatud tollisüsteemil, oli positiivne toime: nad vabastasid Tallinna provintslükust isolatsioonist ja panid aluse uuele majanduslikule tõusule (lk. 194).

Raamatu autor on püstitatud ülesande täitmisega toime tulnud: ta on veenvalt tõestanud, et asehalduisaeg oli Tallinna edasisele arengule märksa soodsam, kui seda saksakeelses ajalookirjanduses (F. Bienemann ja tema mõttekaaslased) on seni mõõndud. Uurimuse väärtust tõstavad raamatu lõppu lisatud Venemaa Läänemeresadamate väliskaubakäibe võrdlusandmed ning eri sadamalinnades kasutusel olnud kaalu- ja mõõdusüsteemid.

\*

Enam-vähem kõigil eespool vaadeldud uurimustel on üks ühine joon: nad paistavad silma faktimaterjali klassikaliselt rikkaliku esitamisega. See on aga paraku mõnikord silunud olulisemate probleemide teravust ja toonud esile hoopis vähemolulised seigad. Avamata on jäänud üldisemad seaduspärasused, mida võimaldanuks marksistlikule metodoloogiale tuginemine. Sellele vaatamata on tegemist hinnatavate töödega, millela Tallinna uusaega käsitlev ajalookirjandus oleks märgatavalt vaesem.

T. VEISPAK